

ningar var Demant Hatt märkligt nog alldeles före sin bortgång 1958. En stor del av hennes konstverk finns på Nordiska museet som har ett urval på sin hemsida. Men som läsare är det frustrerande att inte kunna jämföra Sjöholms noggranna beskrivningar med egna intryck av konstverken. Boken återger bara tio verk, alla i svartvitt! Ett märkligt förhållande, särskilt med tanke på att redan bokens titel anger att detta är en konstnärsbiografi.

Barbara Sjöholm är anmärkningsvärt insatt i dåtidens lokala förhållanden i både Danmark och Sverige. Och hon förmedlar sitt kunnande med ett närmast skönlitterärt skrivsätt som gör att ögat lekande lätt följer raderna. Engagemanget i ämnet är påtagligt, utan att komma i närheten av en devot beundran. Det är därför omöjligt att inte gripas av den märkvärdiga Emilie Demant Hatt, hennes oförvägenhet, hennes skarpa blick och hennes livslånga kärlek till det samiska.

Gunnar Ternhag, Falun

Susanne Nylund Skog: *Samlare, jägare och andra fågelskådare*. Carlsson Bokförlag i samarbete med Institutet för språk och folkminnen, Stockholm 2018. 199 s., ill. ISBN 978-91-7331-901-0.

Detta är en populärvetenskaplig men samtidigt kulturanalytiskt sammansatt bok om fågelskådning, omfattande dess drivkrafter, myter och popularisering. Spelplanen i boken är huvudsakligen förlagd till Sverige, även om flertalet teoretiska utgångspunkter relateras till internationell forskning, ofta anglosaxiskt förankrad. I sin undersökning använder sig författaren bland annat av svar på frågelistor arkiverade vid Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, studentintervjuer arkiverade vid Folklivsarkivet i Lund samt radio- och videointervjuer gjorda inför en dokumentär om fågelskådning på Öland. En av bokens utgångspunkter är att fågelskådning i hög grad är mansdominerad, begreppet *maskuliniteter* och dess olika *positioner* sätts därför inled-

ningsvis i fokus, bland annat med utgångspunkt i sociologen Floya Anthias forskning om transkulturella processer. Då allt fler kvinnor ändå börjar intressera sig för fågelskådning tenderar de samtidigt att bilda egna enkönade grupper med delvis egna spelregler; en liknande utveckling har även observerats hos fritidsfiskare, också detta historiskt sett en företrädesvis mansdominerad och i grunden individuell aktivitet. Märk att beteckningarna ”fågelskådare” och ”skådare” kan betraktas om synonymer. De motsvaras dock av engelskans ”birdwatcher” respektive ”birder”, där det senare uttrycket mer associeras till entusiasm och modernitet.

Första huvudkapitlet av sju handlar om att ”Dra och kryssa”, det vill säga att få larm om att en sällsynt fågel befinner sig på en viss plats och därefter så fort som möjligt ta sig till platsen (oftast med bil) för om möjligt kryssa av arten på någon av sina listor. De mer angelägna kryssarna är hela tiden beredda på att det oförutsedda och mirakulösa kan ske, vilket garderas med att de oavbrutet är uppkopplade mot ett riktäckande alarm med beteckningen *Bird Alarm*, vilket distribueras av föreningen *Club 300* och installeras som en app i mobiltelefonen. Ju sällsyntare fågel desto ansenligare ”drag”, vilket innebär fler tillresta kryssjägare, vilka enligt berättelserna inte sällan rymmer från både arbete, nära och kära för att få en glimt av rariteten; kanske en exotisk fåltsparv som navigerat fel vid flytten från de östra delarna av Asien. Med sådana anmärkningsvärda händelser följer både högre berättarvärden jämte omåttlig prestige för den som inledningsvis upptäckte fågeln, larmade ut den eller bestämde den. En udda fågel kan ju förvisso upptäckas av allmänheten utan att inledningsvis kunna bestämmas, eller av någon fågelskådare utan tillräcklig kunskap. Fenomenet att ”dra” på sällsynta fåglar ska ha uppstått i England i mitten av 1950-talet, delvis som en produkt av nya möjligheter för utvidgad kommunikation och snabb transport. Annars förefaller människor i alla tider haft en fäbless för att samla på särpräglade objekt.

I kapitlets avslutande del görs åter en tydlig koppling till *maskuliniteter*. Författaren framhåller denna gång bland annat likheter i grupp-

språket mellan fågelskådare och andra grupper av män som rör sig i skog och mark och hänvisar till tidigare studier av etnologen Ella Johansson som behandlar norrländska skogsarbetare.

Andra kapitlet benämns ”Kunna och lära” och behandlar specialkunskap eller ”delad tyst kunskap” och hur denna kan förvärvas. Att börja med seriös fågelskådning tycks i viss mån inkludera manliga ritualer, män lär således av andra män, ett intresse som exempelvis kan överföras från far till son. Kvinnor blir likaså introducerade av män, som en make, son eller kollega.

Det förekommer en särskild slangartad terminologi kopplad till delar av denna subkultur och som den oinvigde bör lära sig för att smälta in. Dock meddelar både en del ornitologiskt intresserade kvinnor och dito äldre män att de tycker denna terminologi är larvig jargong. En någorlunda utbredd, allmänt godkänd och positiv term är emellertid ”jizz”, ett ord med omtvistat ursprung. Dess innebörd är av särskild betydelse vid svåra artbestämningssituationer, när den erfarna fågelskådaren strävar efter att få en omedelbar uppfattning om en fågels gestalt (*habitus*), alltså dess form, färg och rörelsemönster. Ordet ”string” är däremot en negativt laddad term som i grunden betyder ”felbestämning”. Att bestämma fel kan alla skådare göra, men ordet löper vidare i beteckningen ”stringare”, ett glåpord för väl entusiastiska ensamskådare som hittar mängder av rariteter som ingen annan kan verifiera. Sådana personer stigmatiseras av skådardarkollektivet, statueras som avskräckande exempel och fryses ut, emellanåt med argument som enbart bygger på skrönor. Paradoxalt eller symtomatiskt nog beskrivs samtidigt många av de mest framstående skådarna som ensamvargar som sliter hårt i fält. Att skåda ensam tycks följaktligen vara förenat med vissa risker, åtminstone om man inte är renommerad. En berättelse i boken skildrar en ensamskådare som hittar en dalripa i Bohuslän, en i skådarkretsar otrolig observation. Personen ska ha sett den på nära håll och larmar ut den som dalripa. Tre andra skådare ser med största sannolikhet samma fågel en stund senare omkring samma plats, dock på avsevärt längre håll; de kan på grund av avståndet

inte säkert artbestämman den utan menar att det lika gärna kunde ha rört sig om släktingen fjällripa – en förvisso ännu otroligare observation. Den ensamme skådares dalripa blev därigenom underkänd av den regionala raritetskommittén.

Inledningsvis berörs även uttrycket ”dipp”, en term som egentligen inte har med kunskap att göra utan helt enkelt innebär att kryssat uteblev. En eller flera skådare kan således ”dippa”, möjligen efter att ha kört ett antal mil i högsta tillåtna fart. När de slutligen anländer är rariteten inte längre kvar på den enligt larmet angivna platsen. Alternativt har de inte tid att vänta ut fågeln, trots att den sannolikt befinner sig någonstans i området. De får prova på nytt en annan dag, efter ett nytt larm.

Tredje kapitlet berör ”Samla och ordna”. Många fågelskådare för omfattande listor över sina observationer, som kommun-, landskaps- och årslistor; en företeelse som både ligger i linje med systematisk vetenskap och samlande, varav åtminstone det senare har en tendens att bli vanebildande. Här blir ursprunglighet en viktig faktor, det vill säga den obestridbara egenheten hos varje enskilt objekt eller framställning. Fågelskådare samlar sålunda både på döda virtuella objekt (x) och på målade berättelser som beskriver hur de kom över dessa. Att de för noggranna anteckningar över sina iakttagelser i fält anses betydelsefullt och proaktivt, exempelvis ifall deras observationer skulle bli utsatta för kvalitetskontroller i efterhand. Annars kan det räcka med ett bra foto på fågeln ifråga. En anteckningsbok blir följaktligen sinnebilden för verkligheten när minnet kan blekna, även om många numera och gärna omgående lägger in sina aktuella observationer i det webbaserade rapportsystemet *Artportalen*, vilken drivs av *ArtDatabanken* vid Sveriges lantbruksuniversitet, där anmärkningsvärda observationer fortlöpande och mer eller mindre automatiskt tillåter kontroll av kvalitetssäkrande expertis.

I fjärde kapitlet avfattas ”Jaga och tävla”. Emellanåt jämförs ornitologin med traditionell jakt på villebråd. Förr sköts avvikande fåglar i vetenskapligt syfte, men när kikare och kameror

utvecklades kunde de artbestämmas utan att dödas. Jaktmomentet anses nog fortsatt existera inom dagens fågelskådning, dock transformerat till civiliserade tävlingsmoment som bredvid naturvårdsengagemanget strävar efter numeriska resultat och rekord. Även mer eller mindre formella tävlingar anordnas i fågelskådning, som att på tid försöka observera så många arter som möjligt inom ett visst område. Här förs tveklöst tankarna till sport, idrott och diverse hobbyer. Själva tävlingsmomentet i sig framhävs ofta som ett utpräglat manligt uttryck och så även i denna publikation, samlandet är dock mer komplext. Sammantaget tycks dock forskningen avseende genus i förhållande till tävling kontra samlande peka åt lite olika håll. Kulturella föreställningar och sociala omställningar förefaller således minst lika avgörande som eventuellt förekommande biologiska distinktioner och fysiska förutsättningar.

I femte kapitlet under "Resa och skriva" beskrivs fågelresor, både internationella och inhemska. Resandet har numera blivit en viktig del av den organiserade och marknadsinriktade fågelskådningen. Den erbjuder skraddarsyddare resor med olika svårighetsnivåer, allt ifrån den pedagogiska och lättsamma resan riktad till nybörjare, ungdomar och tjejer till den avancerade äventyrsresan ämnad för "hardcore-skådare". Det finns fler svenska researrangörer, varav den mest etablerade anses vara *AviFauna* som drivs av Sveriges ornitologiska förening och Bird Life Sverige. Resebeskrivningarna tycks annars följa standardiserade mönster. De betonar skådarens tålmod och stringens för att kunna förvärva exceptionella och svårbestämda arter. Vad gäller just utlandsresorna understryks deras möjligheter till exotiska upptäckter av både folk och få, stundom på ett närmast etnocentriskt sätt. På så sätt efterliknar dagens fågelresor de historiska upptäcktsresorna. De delger sedan allmänheten rapporter om det som påträffats men inte upplevts av alla. Globetrotter blir därigenom representanter för en exklusiv grupp. En uppenbar poäng med just utlandsresorna torde vara att skådarna ska få möjlighet att erhålla fältkunskap om fåglar som inte normalt observeras i exempelvis Sverige. Därmed förväntas

de öka sina möjligheter att upptäcka och artbestämma sällsynta arter på hemmaplan.

Kapitel sex går under titeln "Värna och uppleva". Här tonas diskussionen om kryssandet och tävlandet ner, istället framhävs den fågelskådning som i mer hävdvunnen stil kombinerar systematiska fältstudier med naturupplevelser. Läsaren får ta del av ett antal skådares berättelser, bland annat i form av bloggar på nätet, som beskriver sina observationer med hjälp av naturlyrisk prosa i kombination med noggrant beskrivna väder- och vindförhållanden. Vi möter yngre miljöengagerade och politiskt ställningstagande skådare som kritiserar den reformerade fågelskådningen och kvinnor som tar avstånd från dess grabbighet. I denna kontext handskas Nylund Skog med flera perspektiv. Det går uppenbarligen att både vara kryssjägare och "bete sig som en ornitolog" även om vägarna förefaller något krokiga och otydligt markerade. Det kanske räcker med att genom tur och skicklighet upptäcka en eller två riktigt sällsynta fåglar vid olika tillfällen och larma ut dem i rätt läge.

Ämnet för sista kapitlet är "Leka och njuta". Här behandlas i huvudsak den spänning som råder mellan miljöbevarande och kommersialism, mellan återhållsam ornitologi och fartfylld skådning. Fågelskådningen av idag klassificeras många gånger som högteknologisk, för dem som har råd eller prioriterar sin hobby. Med detta uppkommer även olika definitioner av skådare. Det existerar exempelvis föreställningar om så kallade "dudes", det vill säga förmögna amatörer som är närmast sjukligt besatta av att kryssa allt. Dessa personer tycks ha stora möjligheter att även uppnå dessa mål, genom att parasitera på vad andra kunnigare skådare upptäcker och larmar ut. En närbesläktad kategori kallas "världslustare". Dessa är dock erkänt kunniga med möjligheter att skåda globalt, då flera är guider. Om de är välbärgade eller ej framkommer inte, men de förefaller inte lika kufiskt lagda. En annan typ ska vara naturalisten som drivs av en godhjärtad syn på djur och natur, eller "nörden" som i omvärldens ögon oftast är en oförarglig ung man med viss kunskap fast "utan sexuell attraktionskraft". Ändå verkar begreppet

”nörd” ha erhållit högre status under senare år. Inte heller förbises ”gentlemannen”, den något äldre men fräsche och kultiverade hedersskådaren som aldrig fabulerar och ogärna skryter om sina observationer. På så sätt exkluderas kvinnorna på ett raffinerat sätt då endast personer av manligt kön kan kallas gentlemän.

Boken *Samlare, jägare och andra fågelskådare* är en avslöjande och välskriven bok om ett aktuellt fenomen. Den upprepade fokuseringen på maskulinitetsbegreppet gör att alla slutledningar möjligen inte uppfattas som helt rättvisa, vilket uppvägs av metodologisk finess och en god portion humor. Boken är knapphändig illustrerad, vilket inte riktigt rimmar med ämnets visuella karaktär. De återgivna berättelserna är både underhållande och fängslande, stundom upprörande. Läs den, både skådare och icke skådare!

Patrik Sandgren, Lund

Matts Andersson: *Farbror Otto. Över bygden skiner sol*. Arap Group, Helsingfors 2018. 254 s., ill. ISBN 978-952-94-0445-2.

Boken börjar ljuvligt: en tjock beskrivning av Vårdö socken på östra Åland, av alla dess öar, en långsam kameraåkning över geografin och i tiden, både syner och hörselintryck når läsaren som vällustigt tar in sceneriet. Bilden stannar efter ett tag på Lövö och gården Jakos, där berättelsens början utspelar sig.

Ön och gården var Otto Anderssons (1879–1969) ursprung. Jag förstår varför författaren undvikit det slitna epitetet ”legendarisk”, men legendarisk är i högsta grad den finlandssvenske musik- och kulturgestalten med sina åländska rötter. Han var ”forskare, föredragshållare, folkbildare, debattör, dirigent, tonsättare, administratör, föreningsbildare, museiman och skriftställare” (s. 159). Hans profil, med vidbrättad hatt och buskig mustasch, dyker ideligen upp i 1900-talets musik- och folkdiktsforskning, i det finlandssvenska organisationsbygget och i språkpolitikens annaler – bara för att nämna

några domäner där Otto Anderssons väldiga gärning fortfarande spelar roll.

Att det skulle skrivas en biografi om denne man har länge varit en självklarhet. Niklas Nyqvists förtjänstfulla avhandling *Från bondson till folkmusikikon* (2007) skar trots allt bara ut en tårtbit ur helheten. Matts Andersson har tagit hela vida greppet i en kronologiskt disponerad skildring, där han dock gör ett antal välmotiverade stopp i tidsflödet. Matts Andersson är släkt med föremålet, okänt hur, men arvtagare till Otto Anderssons sommarparadis på Hemskär. Författaren deklarerar i förordet sin ovana vid arkivstudier. Av den bristen syns dock ingenting i texten som bärs upp av hans noggranna läsning av arkivalier och samtida tryck. Klokt nog har han undvikit att bygga på intervjuer. Källhänvisningarna borde emellertid ha varit fler, liksom det borde funnits uppgifter om sidnummer ur tryckta referenser. Några stickprov visar att hans text ligger tätt intill det andra har skrivit om hans farbror Otto.

Av det hela har det blivit en mycket intressant skildring, rik på detaljer och belysande illustrationer, med skarpa värderingar på berättigade ställen, och formulerad på ett njutbart språk som använder hela paletten av nyanser, men ställvis också låter skönlitteraturens pegas trava ovanför vetenskapens kryppgrunder.

Otto Andersson lämnade uppväxtens hemö för studier till klockare i Åbo. Hans utbildning fortsatte i Helsingfors, där han läste vid dess musikinstitut under den store Martin Wegelius. Redan 1902, 23 år gammal, började han samla in folkmusik för Svenska litteratursällskapet i Finland, först i Österbotten, därefter i hela svenska Finland och bland den svenskspråkiga befolkningen i Estland. Folkmusikintresset och musikskolningen i förening ledde till ett engagemang i de viktiga finlandssvenska sång- och musikfesterna och till grundandet av föreningen Brage. Genom kontakter med de forskande bröderna Kaarle och Ilmari Krohn leddes Otto Andersson över till den akademiska banan. Efter dispens från studentexamen och grundläggande universitetsstudier kunde han disputerat 1923 vid Helsingfors universitet på en avhandling om stråkarpan, skriven och publicerad på svenska,